

فراتر از توجیه شر

پاسخ متفکران قاره‌ای یهودی و مسیحی به هولوکاست

Sarah Katherine Pinnock
***Beyond Theodicy: Jewish and Christian Continental Thinkers
Respond to the Holocaust***
State University of New York Press, 2002

سرشناسه: پیناک، سارا کترین
Pinnock, Sarah Katherine
عنوان و نام پدیدآور: فراتر از توجیه شر: پاسخ متفکران قاره‌ای یهودی و مسیحی به هولوکاست /
سارا کترین پیناک: ترجمه جعفر فلاحی؛ ویراستار پریا عباسی.
مشخصات نشر: تهران: نشر کرگدن، ۱۴۰۲.
مشخصات ظاهری: ۲۸۸ص.
شابک: 978-622-6420-98-3
موضوع: قتل عام یهودیان (یهودیت)
موضوع: قتل عام یهودیان (مسیحیت)
موضوع: عدل الهی
موضوع: علوم سیاسی -- فلسفه
موضوع: آگزینستانسیالیسم
شناسه افزوده: فلاحی، جعفر، ۱۳۵۹-، مترجم
رده‌بندی کنگره: BM۶۴۵
رده‌بندی دیویی: ۲۹۶/۳۱۱۸
شماره کتاب‌شناسی ملی: ۷۶۶۱۸۵۵

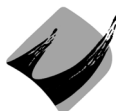

فرا تر از توجیه شر

پاسخ متفکران قاره‌ای یهودی و مسیحی به هولوکاست

سارا کترین پیناک

ترجمه
جعفر فلاحی

نشرکردن

همه حقوق برای نشر کرگدن محفوظ است.
www.kargadanpub.com
telegram.me/kargadanpub
instagram.com/kargadan.pub

فراتر از توجه شر: پاسخ متفکران قاره‌ای یهودی و مسیحی به هولوکاست
نویسنده: سارا کترین پیناک
مترجم: جعفر فلاحی (عضو هیئت علمی دانشگاه سمنان)
ویراستار: پریا عباسی
مدیر هنری: سحر ترهنده
ناظر چاپ: علی محمدپور
لیتوگرافی: نقش سبز
چاپ و صحافی: زعفران
شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۶۴۲۰-۹۸-۳-۳
چاپ اول: ۱۴۰۲
تیراژ: ۷۰۰ نسخه
قیمت: ۱۵۵۰۰۰ تومان

فهرست

۱	یادداشت مترجم
۳	مقدمه نویسنده
۵	۱. رویکردها به رنج هولوکاست: پاسخ‌های عملی، جایگزین‌هایی برای تئودسیسه
۷	تئودسیسه نظری
۱۳	جایگزین‌های قاره‌ای تئودسیسه
۲۱	چرخش عملی کانت
۲۶	از تئودسیسه نظری تا ایمان عملی
۲۷	غرور هگل: احیای تئودسیسه
۳۱	هگل، آماج اصلی انتقادات
۳۳	۲. مواجهه وجودی با شر: پاسخ گابریل مارسل به رنج به‌مثابه یک آزمون
۳۶	مسئله و راز در فلسفه
۳۹	ایرادهای مارسل به مسئله تئودسیسه
۴۲	ایمان و امید: کشف معنا در رنج
۴۳	رابطه با تو: آمادگی و وفا
۴۴	رنج در حکم آزمون
۴۷	امید، تعالی و جاودانگی
۴۹	پذیرش رنج
۵۱	محدودیت‌های رویکرد مارسل پس از آشویتس

۳. ایمانِ گفت‌وگویی: پاسخ من - تویی مارتین بوبر به رنج و معنای آن - - - - ۵۵
- دوگانهٔ روابط من - آنی و روابط من - تویی - - - - - ۵۶
- زبانِ دربارهٔ خداوند در محدودهٔ رابطهٔ من - تویی - - - - - ۶۰
- پاسخِ ایمانیِ روایی به رنج - - - - - ۶۵
- روایت‌های حسیدی دربارهٔ رنج و رهایی - - - - - ۶۷
- کتاب ایوب - - - - - ۷۰
- کسوف خداوند و هولوکاست - - - - - ۷۲
- ایمان پسا هولوکاستی به خداوند - - - - - ۷۵
۴. نظریه و عمل مارکسیستی: مارکسیسم علمی و انسان‌باور - - - - - ۷۹
- روش ماده‌باور مارکس - - - - - ۸۱
- تحلیل ماده‌باور از تاریخ - - - - - ۸۱
- طبقهٔ اجتماعی و رنج - - - - - ۸۳
- نقد ایدئولوژی - - - - - ۸۳
- جریان سرد: مارکسیسم علمی - - - - - ۸۵
- جریان گرم: مارکسیسم انسان‌باور - - - - - ۸۷
- ماده‌باوری تعدیل‌شده - - - - - ۸۸
- امید: مردود شمردن غایت‌باوری جبرگرا - - - - - ۹۰
۵. ایمان به منزلهٔ امید به تاریخ: ارنست بلوخ و الهیات سیاسی پسا هولوکاستی - - ۹۳
- رنج در تاریخ: علیه تئودیسۀ غایت‌باور - - - - - ۹۳
- امید در حکم نگاه‌های سیاسی و امکانی واقعی: مقاومت در برابر رنج - - - ۹۶
- ایمان دینی به مثابهٔ پراکسیس امید - - - - - ۱۰۰
- مسیحیت غیرسیاسی و ایمان سیاسی - - - - - ۱۰۰
- موسی و ایوب: قهرمانان کتاب مقدس عبری - - - - - ۱۰۲
- عیسی و درون‌بودگی ملکوت خداوند - - - - - ۱۰۶
- امید و رنج در الهیات پسا هولوکاستی یورگن مُلتمان - - - - - ۱۰۷
- الهیات امید - - - - - ۱۰۸
- رنج الهی پس از آشویتس - - - - - ۱۱۰

- ۱۱۳ - - - - - امید مارکسی به‌مثابه فرجام‌شناسی - - - - -
- ۱۱۵ - - - - - ۶. همبستگی و مقاومت: پاسخ تئودیه‌ای - حساس یوهان باپتیست متس به رنج - - - - -
- ۱۱۸ - - - - - انتقادهای متس به ذهنیت بورژوازی و الهیات آگزیستانسیالیستی - - - - -
- ۱۲۲ - - - - - تئودیه و زدودن رنج در تاریخ - - - - -
- ۱۲۳ - - - - - تئودیه و بی‌اعتنایی بورژوازی - - - - -
- ۱۲۴ - - - - - آشویتس و تئودیه‌ستیزی - - - - -
- ۱۲۵ - - - - - ایرادها به رنج الهی - - - - -
- ۱۲۷ - - - - - ایمان سیاسی متس: خاطره خطرناک و همبستگی - - - - -
- ۱۲۸ - - - - - داستان‌های کتاب مقدس به‌مثابه خاطره - - - - -
- ۱۲۹ - - - - - کارکرد خاطره دینی - - - - -
- ۱۳۲ - - - - - پاسخی تئودیه‌ای - حساس به رنج پس از آشویتس - - - - -
- ۱۳۷ - - - - - ۷. کاربردشناسی رویکردهای وجودی و سیاسی: مقایسه، تقابل و مکمل بودن - - - - -
- ۱۳۹ - - - - - تقابل بین رویکردهای شخصی و سیاسی - - - - -
- ۱۴۰ - - - - - قرار دادن رنج در بستر «وجود» و «تاریخ» - - - - -
- ۱۴۳ - - - - - موضع دینی امید - - - - -
- ۱۴۸ - - - - - موضع دینی در برابر دیگران: رابطه من - تویی یا همبستگی - - - - -
مکمل بودن متقابل رویکردهای سیاسی و آگزیستانسیالیستی:
- ۱۵۱ - - - - - بینش‌های عملی پاسخ‌های زمینه‌مدار رهایی‌بخش و پسا هولوکاستی به رنج - - - - -
- ۱۵۳ - - - - - خاطره - - - - -
- ۱۵۹ - - - - - همبستگی - - - - -
- ۱۶۶ - - - - - امید - - - - -
- ۱۷۳ - - - - - ایمان عرفانی - - - - -
- ۱۸۱ - - - - - ۸. فراتر از تئودیه: ارزیابی تئودیه از منظری عملی - - - - -
- ۱۸۲ - - - - - امکان و صلاحیت تئودیه - - - - -
- ۱۸۲ - - - - - ایمان عملی به خداوند - - - - -
- ۱۸۷ - - - - - امکان‌ناپذیری معرفتی تئودیه - - - - -
- ۱۹۲ - - - - - رسوایی اخلاقی تئودیه - - - - -

۱۹۶ رهنمون‌هایی برای پاسخ‌های ایمانی به شر و رنج پس از آشویتس - - - - -

۱۹۷ تواضع معرفتی - - - - -

۱۹۸ حساسیت اخلاقی - - - - -

۱۹۹ عمل دینی - - - - -

۲۰۰ خاطره‌روایی - - - - -

۲۰۵ پی‌نوشت‌ها - - - - -

۲۵۱ واژه‌نامه - - - - -

۲۵۳ کتاب‌شناسی گزیده - - - - -

۲۷۱ نمایه - - - - -

تقدیم به همهٔ کسانی که در رویارویی با شر
«آستینِ از اشکِ تر» خود را بالا می‌زنند.
و با یاد لحظاتِ پر از بیم، امید، ایثار و تلاشِ
فرهاد خسروی در کنار برادرش، آزاد؛
دو برادر کولبری که در ارتفاعات اورامانات
برفگیر شدند و جان سپردند.

مترجم

اختصارها

نکته: تاریخ چاپ نخست در پرانتز بعد از عنوان کتاب آمده است.

گابریل مارسل

- BH *Being and Having: An Existentialist Diary* (1926–1953)
CF *Creative Fidelity* (1940)
DW *The Decline of Wisdom* (1955)
EBHD *The Existential Background of Human Dignity, William James Lectures* (1961-1962)
HV *Homo Viator* (1941–1944)
FHW *Fresh Hope for the World* (1960)
MAH *Men Against Humanity* (1952)
MJ *Metaphysical Journal* (1914–1923)
MB I *Mystery of Being, Volume I, Gifford Lectures* (1949)
MB II *Mystery of Being, Volume II* (1950)
PE *Philosophy of Existentialism* (1933–1947)
TWB *Tragic Wisdom and Beyond* (1973)

مارتین بوبر

- BHT *A Believing Humanism: My Testament* (1965)
BMM *Between Man and Man* (1965)

- EG *Eclipse of God* (1952)
 FSH *For the Sake of Heaven* (1945)
 GE *Good and Evil* (1952)
 HMM *Hasidism and Modern Man* (1958)
 IT *I and Thou* (1923)
 IW *Israel and the World* (1948)
 LBS *The Legend of the Baal Shem* (1907)
 OJ *On Judaism* (1967)
 OMH *Origin and Meaning of Hasidism* (1960)
 PF *Prophetic Faith* (1949)
 PW *Pointing the Way: Collected Essays* (1957)
 PU *Paths in Utopia* (1949)
 TTF *Two Types of Faith* (1951)

ارنست بلوخ

- AC *Atheism in Christianity* (1972)
 MOHO *Man on His Own. Essays in the Philosophy of Religion* (1970)
 PhF *A Philosophy of the Future* (1970)
 PH *The Principle of Hope, Volumes I-III* (1959)

یوهان باپتیست متس

- AA *Augen für die Anderen: Lateinamerika, eine Theologische Erfahrung* (1991)
 EC *The Emergent Church* (1980)
 FHS *Faith in History and Society* (1977)
 LS *Landschaft aus Schreien* (1995)
 PTE *Plädoyer für mehr Theodizee-Empfindlichkeit in der Theologie* (1992)
 SAN *A Short Apology of Narrative* (1973)
 TT *Theology as Theodicy?* (1990)
 TW *Theology of the World* (1968)

یادداشت مترجم

اثر حاضر پاسخ شماری از متفکرانِ قاره‌ای به شر (خصوصاً هولوکاست) و رنجِ ناشی از آن را بررسی می‌کند. البته مباحث این کتاب ضرورتاً محدود به هولوکاست نیست، بلکه می‌تواند بررسیِ واکنشِ این متفکران به هر شر دهشتناکی تلقی شود. نویسنده در فصلِ نخست، به‌طورکلی، به تئودیسۀ نظری (توجیهِ عدل الهی)، ابتدا در تفکر انگلیسی-آمریکایی و سپس به زمینه‌هایی در تفکر قاره‌ای، می‌پردازد و ناکارآمدی این تفکر را در توجیهِ نظریِ عدل الهی متذکر می‌شود.^۱ آنگاه در ادامه کتاب توضیح می‌دهد که متفکرانِ اگزیستانسیالیستِ یهودی و مسیحی (به‌ترتیب، بویر و مارسل) و متفکرانِ چپِ یهودی و مسیحی (به‌ترتیب، ارنست بلوخ و یوهان باپتیست متس) از منظرِ دیگر کوشیده‌اند به مسئلهٔ رنج و شر واکنش نشان دهند. البته نویسنده، حینِ بحث، پای متفکرانِ دیگری را هم به میان می‌کشد. بنابراین، پیدا است که این اثر از همان اول کتابی است که توجیهِ عدل الهی را در شکلِ کلاسیکِ ناکارآمد می‌داند و معتقد است اندیشمندانِ قاره‌ای، فراتر از توجیهِ نظریِ عدل الهی، کوشیده‌اند رویکردی وجودی‌تر به شر و به رنج‌دیدگان داشته باشند و، علاوه بر این، پیشنهادهایی برای مواجههٔ فعالانه و خلاقانه با شر داشته‌اند.^۲

۱. درحالی‌که برخلاف پندار وی، چنین نیست. -م.م.

۲. نکتهٔ قابل‌توجه اینکه طبق این تلقی، هیچ‌یک از مصادیق شر و رنج با وجود خدای عالم مطلق و خیرخواه مطلق ناسازگار نیست. این اثر می‌تواند زمینه را برای نقد چنین تضادی فراهم آورد. -م.م.

مروری فشرده بر محتوای فصول را می‌توانید در انتهای فصل نخست به قلم نویسنده بخوانید.^۱

در انتها از همه کسانی که در نشر این اثر زحمت کشیده‌اند، از جمله سرکار خانم پریا عباسی، ویراستار محترم نشر کرگدن، سپاسگزاری می‌کنم.

۱. یکی از مسائل مهم در عرصه دین‌پژوهی و فلسفه دین مسئله شر است که همواره ذهن متفکران دینی را به خود مشغول داشته است. معضل شر وقتی پدید می‌آید که از یک سو دین‌باوران به خدای قادر و عالم مطلق و خیرخواه محض اعتقاد دارند و از سوی دیگر با اموری نظیر بیماری‌ها، آتشفشان‌ها، زلزله‌ها، قتل‌ها و غارت‌ها و ... مواجه‌اند. منتقدان می‌پرسند چگونه این دو مسئله با هم هماهنگی و تناسب دارند. اگر خدا قادر و عالم مطلق و خیرخواه محض است، چرا شر در جهان وجود دارد؟

برای مسئله شر، فیلسوفان راه‌حل‌های متفاوتی عرضه کرده‌اند که به برخی از آنها اشاره می‌کنیم: شر امر عدمی است. برخی فیلسوفان، از جمله فارابی، ابن‌سینا، خواجه نصیر و آگوستین، توماس آکوئینی و لایبنیتس بر آن‌اند که شر امری عدمی است و اصولاً چیزی نیست که به خداوند انتساب داشته باشد. یکی از دلایل عدمی بودن شر قاعده سنخیت است. از آنجا که خدا قادر، عالم و خیرخواه مطلق است و به تعبیری خیر محض است، مطابق قانون سنخیت بین علت و معلول، از خیر محض جز خیر ایجاد نمی‌شود. بنابراین، هرچه از خدا صادر می‌شود اصالتاً خیر است و هرچه وجود دارد خیر است. اگر شر فی‌نفسه و مستقل وجود داشته باشد باید به مبدأ خیر محض نسبت داده شود که خلاف قانون سنخیت است. از این‌رو، اگر شری مشاهده می‌کنیم، به محدودیت و ماهیت وجود مخلوقات برمی‌گردد که آن هم عدمی است.

شر لازمه جهان مادی است. براساس این دیدگاه، در عالم شر وجود دارد، اما شر لازمه جهان مادی است. اگر سؤال شود که چرا خدا جهان مادی را آفرید؟ در جواب می‌توان گفت جهان مادی در مجموع خیر است. از این‌رو، خلقت جهان بهتر از عدم آن است.

شر لازمه آزادی انسان است. خداوند انسان را مختار آفرید. او می‌تواند با اختیار خود راه تکامل را بیاماید و به سعادت نائل شود و می‌تواند راه ضلالت و گمراهی را طی کند و دست به اعمال شریرانه بزند که لازمه این اعمال رنج و عذاب دیگران است. بنابراین، شر در جهان به سبب شر انسان و ناشی از آزادی و اختیار او است.

شر ناشی از جزئی‌نگری است. برخی متفکران، برای رفع مسئله شر، بر آن‌اند که آنچه برخی افراد آن را شر می‌دانند، ناشی از قضاوت‌های سطحی و جزئی و شتاب‌زده افراد است. اگر افراد آگاهی وسیع‌تر و جامع‌تری داشتند، هیچ‌گاه به‌سادگی به شر بودن بعضی امور حکم نمی‌راندند. خدا به‌دلیل کمالات مطلقش بهترین جهان ممکن را آفریده است که هر چیز به‌جای خویش نیکوست؛ ولی برخی افراد به علت جزئی‌نگری نمی‌توانند حکم دربارۀ امور داشته باشند.

شر ناشی از جهل انسان است. اگر ما بدانیم خدا کمال مطلق است و بر اساس قاعده سنخیت، از خیر محض جز خیر ناشی نمی‌شود، تمامی مخلوقات و آفریده‌های چنین خدایی در نهایت اتقان و ظرافت خلق شده‌اند. (محمدرضایی، محمد، ۱۳۸۴). «مسئله شر و راه‌حل‌های آن». پژوهش‌های دینی، ش ۳.

برای آشنایی با تحلیل متألهان و متفکران مسلمان در این باره، نک: سبحانی، جعفر، ۱۳۸۲). حسن و قبح، قم: مؤسسه امام صادق؛ قدردان قراملکی، محمدحسین، ۱۳۷۷). خدا و مسئله شر، قم: بوستان کتاب؛ مطهری، مرتضی، ۱۳۷۶). عدل الهی، قم: صدرا. - م.م.

مقدمه نویسنده

نارضایتی از تئودیسه^۱ محرک نویسنده در نگارش این کتاب بوده است. در تفکر امروزین یهودی و مسیحی، انکار تئودیسه و تحولات الهیات پسا هولوکاستی سخت درهم تنیده‌اند. تصویر آشویتس^۲ نمایانگر گسستی جدی در آگاهی تاریخی و روش‌شناسی فلسفی پاسخ به شر است. پس از آشویتس، تئودیسه در حکم توجیه غیراخلاقی و گناه‌آلود شر و از جمله تلاش‌های کاریکاتوری ایمان عملی تلقی شده است. برای ترسیم اعتراض‌هایی که به تئودیسه شده است، با توجه به روال بحثم و همچنین با توجه به مخاطبان مدنظرم - از جمله دانشجویان دین‌پژوهی و غیرمتخصصان و همچنین همکارانم در حوزه دین‌پژوهی، فلسفه و الهیات - نظم و ترتیبی به آرای نویسندگان مهم داده‌ام. گستره وسیع کتاب، ناگزیر، موجب شد نتوانم شخصیت‌ها، موضوع‌ها و نکته‌ها را به‌طور جامع بررسی کنم یا بسط دهم. چشم‌انتظار گفت‌وگوها و مکاتبه‌های آینده با خوانندگانم درباره مسائل طرح‌شده در این کتاب و انتشار آثار بیشتر درباره این موضوع هستم.

حین کار روی این کتاب از مزیت زندگی مؤلفانه^۳ و اقامت در دانشگاه ییل، هامبورگ، دانشگاه دولتی کالیفرنیا در چیکو و دانشگاه ترینیتی در سن آنتونیو بهره برده‌ام. مایل‌ام بابت چهار سال حمایت سخاوتمندانه مالی از برنامه کمک‌هزینه

---

۱. theodicy؛ به معنای توجیه نظری عدل الهی. - م.

2. Auschwitz

3. writing life

تحصیلی انجمن تحقیقات علوم اجتماعی و علوم انسانی کانادا (اساس اچ آر سی)^۱ برای دوره دکتری تشکر کنم. از تبادل دانشگاهی آلمان (دآد)^۲، بابت تأمین کمک هزینه تحصیلی برای گذراندن یک سال کامل تحصیلی (۱۹۹۷-۱۹۹۸) در هامبورگ، سپاسگزارم. علاوه بر این، از دانشگاه ترینیتی بابت تأمین مواجب مربوط به تحقیقات تابستانی در دوره تکمیل دست نوشته ها تشکر می کنم.

نگارش این کتاب ابتدا در قالب رساله در گروه دین پژوهی دانشگاه ییل و با راهنمایی مریلین مک کورد آدامز^۳ شروع شد. شایسته است در اینجا از سیریل ارگن^۴ بابت کمک ها و روحیه دادن هایش یاد می کنم. همچنین، دوست دارم از اعضای سابق و کنونی دانشکده ییل که هریک به نوعی در شکل گیری و تکمیل این رساله تأثیرگذار بودند تشکر کنم: سرن جونز^۵، کترین تنر^۶، لویی دوپره^۷، جیم دیتس^۸، و دیوید کلسی^۹. در ایامی که در هامبورگ سپری کردم، از گفت و گو با هلموت پویکرت^{۱۰}، دوروتی زئله^{۱۱}، و یرگ دیرکن^{۱۲} درباره الهیات اگزیستانسیالیستی، سیاسی و فمینیستی بهره بردم. همچنین، از جرارد واله^{۱۳}، جان رابرتسن^{۱۴}، آیلین شولر^{۱۵} و تراویس کروکر^{۱۶} از دانشگاه مک ماستر که از دوره کارشناسی ام در کانادا مشوق من در امر تحصیل بوده اند تشکر می کنم. از صمیم قلب از والدینم، دوروتی و کلارک، که علاقه به تأمل در حوزه دین را در من افروختند و همواره از من حمایت بی قید و شرط کردند، تشکر می کنم. این کتاب را به همسر من، نیال ایستمن^{۱۷}، تقدیم می کنم. گرچه در این باره، اجتناب از افتادن به دام کلیشه دشوار است، اما نمی توانم از بیان این نکته خودداری کنم که او برای من آرزوی بی منتها دارد. هوش، خلاقیت، صبر و وفاداری او در تکمیل این کتاب و رضایت خاطر نویسنده آن نقشی کاملاً مستقیم و اساسی داشته است.

1. Social Sciences and Humanities Research Council of Canada (SSHRC)

2. German Academic Exchange (DAAD)

3. Marilyn McCord Adams

5. Serene Jones

7. Louis Dupré

9. David Kelsey

11. Dorothee Soelle

13. Gérard Vallée

15. Eileen Schuler

17. Nial Eastman

4. Cyril O'Regan

6. Kathryn Tanner

8. Jim Dittes

10. Helmut Peukert

12. Jörg Dierken

14. John Robertson

16. Travis Kroeker